

Szabó G. László*

Az Espersit-ház a táj első irodalmi emlékhelye

Kulturális életünkben mindig jelentős eseménynek számít egy új művelődési intézmény megnyitása. Egy város életében pedig különösen kiemelkedőek azok az alkalmak, amikor múltja legértékesebb kulturális emlékhelyeinek egyikét felújítják — új létesítményt adhat át a művelődő lakosság, s az ide látogatók számára. Pártunk, kormányunk kultúrpolitikája nagy figyelmet fordít a haladó szellemi örökség megbecsülésére. „Az elmúlt negyedszázad során — az MSZMP KB 1974-es közművelődési határozatát idézem — történelmi eredményeket értünk el a lenini kulturális forradalom megvalósításában. Közelebb jutottunk ahhoz a célhoz, hogy miliónok sajátítsák el mindazt, ami az emberi gondolkodás és kultúra több mint kétezer éves fejlődésében értékes volt.” Minden olyan intézmény, amely falai közt fel tudja tárni a múlt legnemesebb értékeit — újabb és újabb tömegeket hódít meg a művelődés számára.

Nemzeti történelmünk szellemi örökségében sok egyszerű érték van, ám az örökséget összegyűjtő és bemutató „tárházak” tekintetében még sok a pótolni való. A felszabadulás előtt létesített kulturális intézmények nem annyira tömegigényt óhajtottak kielégíteni, inkább egy elit kultúra létesítményei voltak. A felszabadulást követően a kultúra közkincsé válásával egyre szűkebbnek bizonyultak öröklött intézményeink. Szocialista államunk kultúrpolitikája újabb és újabb erőfeszítéseket tesz azért, hogy a művelődési igényeket korszerű szinten kielégítse.

Makó városának külső képe, lakóinak élete nagymértékben megváltozott az utóbbi két évtizedben. Utcai apró hátsorok tűntek el — helyet adva a modern lakónegyedeknek, korszerű üzleteknek. A „nagyváros” nemcsak a hagyományos országhoz központja lett, hanem néhány fejlődő, izmosodó iparágat is meghonosított. Az élet- és munkakörülmények megváltozása maga után vonja az életforma, a gondolkodásmód átalakulását. Megnövekedtek az igények nemcsak az anyagi, hanem a szellemi javak iránt is. Makó párt- és állami vezetése — tiszteletreméltó elődök nyomdokain haladva — természetesen, következetesen magas színvonalú szellemi kultúra megteremtésén fáradozik. Évről évre szépülnek és megújulnak a meglévő oktatási és közművelődési intézmények. Emellett a tudomány és a kultúra kisebb-nagyobb „palotái” emelkedtek az elmúlt évtizedben: 1967-ben nyitotta meg kapuit a Juhász Gyula Egészségügyi és Kertészeti Szakköznevelő iskola épülete; 1969-ben adták át az újvárosi tömegszervezeti és művelődési székházat; 1971-ben Rákócson épült új művelődési ház; 1971-ben készült el — megvénk ma is legmodernebb — városi, járási könyvtára; és 1977-ben kapta új, korszerű otthonukat az Erdi Ferenc nevet viselő kollégium diákjai. Van a város-

nak kiállítóterme, ahol az országos, megyei és helyi képzőművészek alkotásait, az amatőr díszítőművészeti szakkörök munkáit mutatják be; s minden évben izgalmas grafikai gyűjteménnyel vonul fel a mindinkább országos rangra emelkedő Maros menti Művésztelep fiatal alkotó gárdája.

A kiállítóterem mellett az Espersit irodalmi emlékház megnyitása az első lépés ahhoz, hogy a közművelődési intézmények sorából oly nagyon hiányzó makói múzeumi hálózat is kialakuljon. A múzeumoknak igen fontos szerepük van abban, hogy a történelmi, kulturális és művészeti értékeket minél szélesebb rétegek közkincsévé tegyék, és így jelentős mértékben hozzájáruljanak a tudományos megalapozottságú marxista világnézet, történelem-szemlélet kialakításához. Csongrád megye múzeumi hálózatában gazdag régészeti, néprajzi, természettudományi, történelmi, munkásmozgalmi és képzőművészeti értékek vannak felhalmozva. Az ezekből készített 15 állandó, 53 időszakos és 57 vándorkiállítás az elmúlt évben több mint 270 ezer látogatót tekintette meg. Az állandó kiállításokra alkalmas épületek sorából azonban hiányoznak a megye gazdag, irodalmi és képzőművészeti örökségét bemutató létesítményei. Az Espersit-ház megnyitása ezen adottságunk törlésének első megnyilvánulása, s ezt rövidesen követni fogja Szegeden a Móra Ferenc-, Hódmezővásárhelyen a Németh László-emlékszóba kialakítása. Örömmel mondhatom el, hogy közelebb jutottunk Hódmezővásárhelyen az Alföldi Galéria létrehozásához is.

Jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy megyénkben elsőként Makó városának összefogása, akarat, szellemi kincseink ápolása és megőrzésében tanúsított dicséretes buzgalma hívta életre ezt az irodalmi emlékműzeumot. Mindenekelőtt kell megemlítenem a város valamennyi lakójában — fiatalban és idősen egyaránt — élő tiszteletet a múlt hagyományai és haladó törekvései iránt. E tisztelet ébren tartásában, erősítésében a katalizátor szerepét játszotta a tíz éve működő makói Múzeumbarátok Köre. A város párt- és állami vezetése pedig azonosulva a lakosság és a kör lelkes törekvéseivel, mindent megtett a kezdeményezés valóra váltásáért. A Csongrád megyei tanács látva a város vezetésének, lakóinak lelkes hozzáállását, jelentős anyagi eszközökkel támogatta az emlékház felújítási munkálatait.

Vidéki városaink szellemi légkörét a századforduló táján jó részt a helybeli értelmiség kiváló képviselői teremtték meg. Irodalmunk, tudományos életünk

legnagyobbibjai túlnyomó többségükben vidéken kezdtek meg pályájukat, s útnak indulásuk, szellemi fejlődésük első motívumait sokan egy-egy vidéki város jellegzetes légköréből nyerték. A magyar vidéki városok múzeumi ügyszólván kivétel nélkül a vidéki értelmiség legműveltebb, leghaladóbb képviselőinek kezdeményezéséből, törekvéseiből születtek, a hivatalos kultúrpolitika teljes közömbössége mellett, sőt sok esetben akadályozása, gáncsoskodása ellenére.

Makó haladó gondolkodású polgári értelmisége egy kuruc, rebbellis szellemi légkörben nőtt fel. A dualizmus idején Juhász Gyula függetlenségi mozgalmaiban kereste a cselekvés lehetőségeit, századunk első évtizedeiben pedig rendíthetetlen harcosa lett a köztársasági eszmének. E radikális polgári csoportok 48-as plebejus szemléletük ellenére sem jutottak el a proletárforradalom igényéig. Pedig Makón aktív és erős volt a munkásmozgalom is. A múlt század 80-as éveitől kezdve rendszeressé váltak a munkásmozgalmi gyűlések. Május elsején minden évben az elégedetlenkedők sokasága vonult fel politikai jogait követelve. A Tanácsköztársaság idején tömegek sorakoztak fel a munkásmozgalom mellett, és sokan az ellenforradalom idején sem békéltek meg. A 20-as évek kommunista pöreiben nagyon sok makói harcos járta meg a szegedi Csillag-börtönt, és a kommunista korszakban a szocializmusért küzdtek. A város sajátos politikai tradíciói embert formáló kohóként alakították az itt élőket és az ide sodródó idegeneket is. A város szülőitől kezdve Diószilágyi Sámuel, Kiss Károly és Bittó Gyula nevével említem. Az ide települőket közül Könyves Kolonics Józsefet, Keszner Zoltánt és Fried Armint. Az utóbbiak sorából kiemelkedik egy különös egyéniség alakja, Espersit Jánosé, aki a század első évtizedeiben nemcsak a város haladó polgári mozgalmainak járt élén, de művészet-történetünk, irodalomtörténetünk is a mecénásnak egy kései típusát örökítheti meg alakjában. Politikai törekvéseit talán a legjobban kifejezi az 1913. április 14-i esemény, amikor házában — a debreceni trónfosztás évfordulóján — az országos köztársasági párt közgyűlésének adott helyet, amelyet az épületbe behatoló rendőrség oszlatott fel. Irodalomtörténeti szerepe többrétű: kanocs volt az ellenforradalom elől magányába húzódó nagy költő, Juhász Gyula és a pályáján akkor induló fiatal diák, József Attila között. Espersit Jánosé a kétségtelen ér-

dem, hogy József Attila — kora egyik legnagyobb költőjének — Juhász Gyulának baráti támogatásával, biztatásával indulhatott el költői útján. Megfordult itt gyakran Móra Ferenc is, akinek ugyancsak ebben az évben ünnepeltük 100 éves születési évfordulóját. Háza nyitva állt minden tehetség előtt, s azok sohasem üres tarisznyával mentek tovább, hanem szellemi életben gyarapodva és gazdagodva. Az ellenforradalom terrorja idején pedig valóságos oázis lett ez az épület: meghitt barlang az alkotóknak, menedékhely az üldözötteknek.

Juhász Gyula vall a legmelegebb hangon e házról és gazdájáról: „Ez a nagyon kedves, minden gondolatomat kitárló és minden szeszélyemet honoráló mecénás nem volt se gróf, se báró, még csak bankár sem volt, sőt ellenkezőleg. Költő volt az én pártfogom, aki szép versek írása helyett szép dolgokat művelt egész életében; az igazságot kereste és védte, a szabadságot imádta és akarta...”

Ugyanilyen meleg otthonra, baráti, sőt családi légkörre lett a 16 esztendő József Attila, akinek éppen erre a melegségre és családiasságra volt leginkább szüksége. József Jolán ez idő tájt meglátogatta Attilát Espersitnél, s érdekesen írja le ezt a különös mecénást és sajátos környezetét: „A derék és páratlan ember valóban megható szeretettel vette körül Attilát. Nem tudom, mi fogta meg először a szívét, a fiú vonzó lény, ami mindenre hatással volt, vagy a korához képest csodálatra méltó okossága, sugárzó intelligenciája, vagy csak a költő. Mert még nem találkoztam emberrel, aki annyira szeretne volna a verseket, mint ez a szorgalmas, szürke makkos ügyvéd. Am Espersit doktor csak kívül volt szürke.” József Attila az Espersit-házban nemcsak szeretetet és megértést kapott, hanem szellemi indítást is. Nem véletlen, hogy az ifjú poéta „Marosmenti Konstantinápoly”-nak nevezte Makót. Itt tisztult szemlélete, mélyült költői mondanivalója, csiszolódott stílusa. Kedvére vitatkozhatott versről, regényről, drámáról. A gimnáziumban szerzett tudása, ebben a másik iskolában, „a jó öreg komák” társaságában mélyült el. Itt ismerkedett meg Juhász Gyulával, s e ház baráti társasága segítette első verseskötete, „A szép szék koldusa” kiadásában. Amikor 18 éves korában elhagyja a kisvárost, így búcsúzik Makótól: „... én már meg sem kértem, / hogy többet ér-e a rideg öröklét / az egész világ — kicsi városomnál.”

• Espersit János nemcsak mint az írók pártfogója, költők istápolója, de mint művészetrajon-

gó is különös és kiemelkedő egyéniség volt. Mindenekelőtt jellemző rá, hogy irodalomban és festészetben egyaránt voltak önálló próbálkozásai: maga is verselt és festetett. „A művészet a kultúra virága; a művészet életünk megkoronázója és beteljesülése” — írta egyik kéziratos tanulmányában, s ez a rajongás a művészetért és irodalomért adta meg élete értelmét. Makó nem köszönheti képzővészeti kultúráját. Ő rendezte a város első képzőművészeti kiállításait vásárhelyi művészbáráinak műveiből, akikhez — még vásárhelyi tartózkodása idejéből származó — meleg barátság fűzte. Rudnay Gyula, Tornyai János, Endre Béla, Pásztor János, Károlyi Lajos személyes jó barátja volt, őket is gyakran vendégül látta. Írók és festők adták egymásnak a kilincset, nem is érezte jól magát, ha legalább egy író, költő vagy festő vendége nem volt. E ház gazdája nevéhez fűződik az a kezdeményezés is, amely három éven át nyaranta a makói művésztelep működésében és őszi tárlataiban valósult meg, elhozva e vidéki városokba a nemzeti festészet akkor legegészségesebb iskolájának, Rudnay tanítványainak művészetét. Az 1925-ös újvízi cikkében írta, hogy Rudnay Gyula szívesen jönne Makóra tanítványaival, ha a város közönsége támogatná munkájukat. Fölhívása nem maradt meddő: a város értelmiségi rétege — a háború utáni nyomorúság ellenére — otthont adott a fővárosi művésznyomorból és a vidék vendégszeretében munkalehetőséget találó festőnövendékeknek.

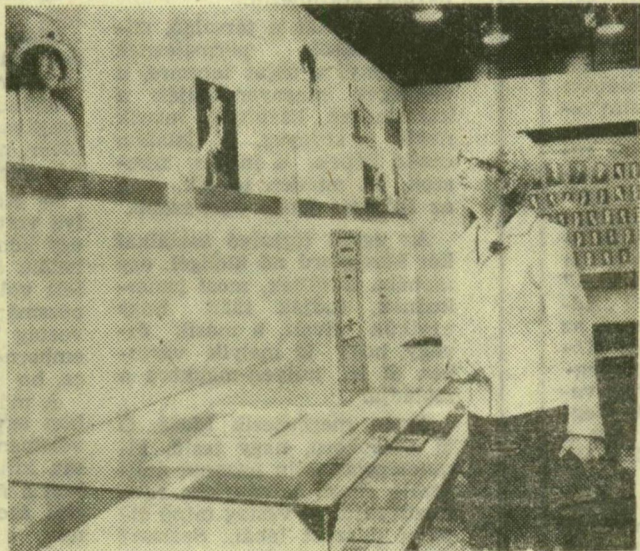
Espersit János házában műzeális értékű festmények voltak. Ezt a gyűjteményt nem tekintette kizárólagos tulajdonának. Sokszor és szívesen vállalkozott arra, hogy egy-egy kultúresten előadást tartson a modern festőirányokról, s egyúttal gyűjteményéből képeket is bemutasson.

A munkából kivették részüket az állami, szakmai és társadalmi szervek egyaránt. Oszinte tisztelet jár mindazoknak, akik segítséget, bátorítást és példamutató, gondos munkát ajánlottak e ház létrehozásához. A felújítási munkálatokban részt vevő Makói Építőipari Szövetkezet dolgozóit, szocialista brigádjait, a József Attila Mezőgazdasági Termelőszövetkezet tagjait illeti köszönet elsősorban, akik aktív támogatást nyújtottak a múzeum létrejöttéhez. Köszönet jár a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, mely rendkívüli igényességgel, országos példát teremtve készítette el a berendezést, s kiemelkedő a Kulturális Minisztérium és a Központi Múzeumok Igazgatóságának anyagi támogatása, mely nagyban hozzájárult az irodalmi emlékhely megvalósulásához.

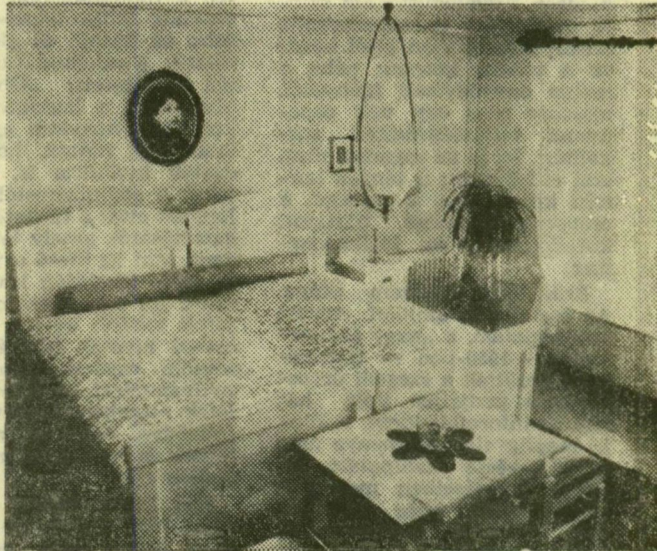
Az Espersit-ház mintegy két évtizeden át a Dél-Alföld egyik legfontosabb kulturális központja volt. Szocializmust építő társadalmunk, megbecsülve a múlt értékeit, haladó hagyományait, Espersit János születésének 100. évfordulóján méltó emléket állított azzal, hogy létrehozta e tájegység első irodalmi emlékházát.

„... Dolgozószobáját engedte át nekem, és ebből a meghitt kultúrbarlangban írtam meg legtöbb dolgomat...” (Juhász Gyula)

A József Attila-vers ihletője, Espersit lánya, Caca, a régi fényképpel és a kézírral

Az alsó épület szobája — itt szállt meg annak idején József Attila, Juhász Gyula, Barossy Jenő, Istokovics Kálmán

Ács S. Sándor felvétele